

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 120 1999

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Anna Williams (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-16-2

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 2000

Böcker och bibliotek. Bokhistoriska texter. Red. Margareta Björkman. Studentlitteratur. Lund 1998.

Just före millennieskiftet, i dessa bokens som det synes yttersta dagar har två innehållsrika böcker om bokens och läsningens historia presenterats för svenska läsare. Det är Margareta Björkmans antologi *Böcker och bibliotek* (1998) och Alberto Manguels *En historia om läsning* (1999), den förra på knappt 450 sidor till ett pris av 228 kronor, den senare ungefär 100 sidor kortare och femtillappen billigare. (Bokus, juli 1999) Det är intressant att dessa två böcker som ges ut vid samma tidpunkt och som inte väsentligt skiljer sig ifråga om pris och omfång kan ha så olika utförande. Manguels bok är i alla avseenden läckert framställd; det gäller såväl de talrika och påkostade illustrationerna som bindningen, typografin och inte minst den vackra omslagsbilden, "Läsande flicka" av Gustav Adolph Hennig från 1828. Studentlitteraturs utgåva av Björkmans antologi är i stället enklast tänkbara. Den är häftad, saknar illustrationer och framsidan utgörs av en föga inspirerande bild av anonyma bokhyllor på Malmö stadsbibliotek. Typografin är verkligen på basnivå, sidorna maximalt utnyttjade. Att detta inte är en presentbok eller en bästsäljare för en bredare allmänhet utan en kursbok avsedd för utbildningsväsendet framgår ännu tydligare av att Studentlitteratur på varje enskild sida markerar sin upphovsrätt.

Nu är det produkten från Studentlitteratur som skall recenseras och självklart är det inte i första hand som konstverk utan som kursbok den skall bedömas. De tjugio texter som här presenteras är resultatet av omsorgsfullt urvalsarbete av redaktören. Projektet omnämndes redan i mars 1997 i inledningen till boken *Litteratursociologi* av Lars Furuland och Johan Svedjedal, vilka framhöll att bokhistorien ofta sammanfaller med litteratursociologins intresseområde men att de i sin antologi avstått från sådana bidrag med tanke på Björkmans kommande arbete. Att åtskilliga texter i boken diskuterats vid ett tvärvetenskapligt biblioteksseminarium och dessutom utvärderats i en 5-poängskurs i bokhistoria våren 1997 bidrager förmodligen till intrycket av genomarbetad pedagogisk produkt. Det är genomgående fråga om texter från 1900-talet, hälften skrivna under 1990-talet. Halva texturvalet är svenskt medan den andra hälften förtjänstfullt nog enbart består av nyöversatta texter, visserligen samtliga från västerländskt kulturområde men ändå texter som annars är svåra att få tag i. I vanlig ordning är den anglosaxiska dominansen stor. Bara två uppsatser kommer från annat håll – franskt språkområde representerat av Roger Chartier, tyskt av Erich Schön, men bristen kompenseras delvis av att en fyllig litteraturlista med förslag till vidare läsning är införd i slutet av boken. I inledningen förklarar redaktören sin avsikt att blanda texter av kanonkaraktär med mycket aktuella texter för att ock-

sa ge en bild av det aktuella forskningsläget. Det har blivit en väl avvägd blandning av översikter, introduktioner och exempel som hålls ihop av den utförliga inledningen "Till läsaren". Björkman motiverar där sitt urval, sätter in texterna i ett sammanhang och föreslår ibland fokuseringspunkter i texterna. Dispositionen är inte kronologisk utan snarast tematisk, vilket framgår av kapitelrubrikerna. Björkman vill att den tryckta boken skall stå i fokus men samtidigt att boken skall genomsyras av ett kommunikationsperspektiv. Här finns många intressanta "exempeltexter" som ger liv och konkretion åt den bokhistoriska framställningen. Genom Björkmans handfasta anslag undviks den fragmentarisering som annars vore en risk med de många exempeltexterna.

Förutom urvalet och den femtonsidiga introduktionen står Björkman också för en av uppsatserna i den första avdelningen, en forskningsöversikt om svensk bokhistoria på nära trettio sidor. Vidare har hon ställt samman den utförliga "Litteraturlista för vidare läsning" som redan nämnts och slutligen medverkar hon i den näst sista avdelningen med en uppsats om kommersiella lånbibliotek i Stockholm under 1700-talet, en text som bygger på hennes egen avhandling *Läsarnas nöje* från 1991.

Både i sin inledning och i dispositionen av hela antologin använder Björkman samma huvudrubriker och i litteraturlistan återkommer de men nu kompletterade med ytterligare rubriker. Litteraturlistan blir på så sätt precisare och mer informativ och när överlappningar förekommer tas titlarna med på flera ställen och markeras då med asterisk. Trots att huvudrubrikerna, t.ex. "Författarna", "Den tryckta boken", är relativt vida kan man kanske ifrågasätta ett par av dem. Roger Chartiers uppsats har t.ex. väl så mycket gemensamt med en text som Geoffrey Nunbergs som med de övriga texterna under rubriken "Läsning och läsare". Uppsatserna under rubriken "Bokmarknaden – några aktörer" är heller inte alla så tydligt aktörsinriktade som rubriken antyder.

Bokens främsta förtjänst är ändå de många spännande uppsatserna, de växlande perspektiven, utblickarna framåt och bakåt i tiden, ett innehåll som bara glimtvis kan beröras i denna recension. Här finns t.ex. ett antal handfasta litteratursociologiska exempel som är mycket belysande. Bo Bennich-Björkman visar i en kort uppsats hur staten under perioden 1850–1914 gav med den ena handen och tog med den andra, då distributionsstöd i form av portofrihet kvittades mot stämpelskatt på tidningspapper. Det är lätt att här dra paralleller till våra dagars olika former av kulturstöd som kvittas mot moms och slopande av det särskilda trycksaksportot. Särskilt intressant är att de statliga villkoren också har effekter på själva skapandet. Bennich-Björkman visar hur romanutgivningen går kraftigt tillbaka efter 1850 medan i stället den korta fiktionsprosan frodas och hur författare som August Blanche snabbt byter genre. Kort fiktionsprosa

passade nämligen bättre än romaner av normal längd, eftersom nyckeln till framgång låg i så tät utgivning att fiktionsprosatexterna kunde passera som tidning. I en annan uppsats visar Erich Schön hur formerna, och inte minst de avsevärda kostnaderna, för lån från lånbiblioteken påverkade läsvanor eller "lässtilar". Man kunde t.ex. spara genom att snabbläsa och bara behålla boken en dag, genom att "periodläsa" och utnyttja ett månadsabonnemang, genom att gemensamhetsläsa i form av högläsning eller genom att låta tjänsteflickor "medläsa". Vidare ger Eva Heggstad och John A. Sutherland inblickar i den kommersiellt mycket gångbara följetongsgenren; det visar sig bl.a. att följetongstexterna bedöms efter andra kriterier, när det blir fråga om utgivning i bokform.

Margareta Björkman har inte minst avsett att anlägga ett kommunikationsperspektiv i texturvalet. Tillsammans är också texterna exempel på spännande perspektivskiften eller rollbyten inom en tänkt kommunikationskedja. Några sådana skiften eller rollbyten är fokuseringen på den *kvinnliga läsaren* hos Erich Schön medan Eva Heggstad i stället inriktar sig på en *kvinnlig författare*. I en uppsats om Fridegård låter Lars Furuland oss framförallt möta *författaren som läsare* medan Sutherland i fråga om Dickens skildrar *författaren som förläggare*. En innehållsrik text som också har ovanligt många anknytningar till diskussionerna om läsning i vår egen tid är just Schöns uppsats "Kvinnors läsning – romanläsare i det sena 1700-talet". Då som nu var det kvinnorna som läste fiktionslitteratur (och enligt Schön på 1700-talet också de unga männen) medan männen vid mogen ålder förväntades ägna sig åt tidningar, sakprosa och naturvetenskap om de inte var professionellt engagerade i läsning av fiktionslitteratur, t.ex. som litteraturvetare, eseter eller recensenter. Schön vill alltså starkt ifrågasätta myten om ett könsneutralt läsande eller en könsneutral litteratur. Dåtidens manliga romanförfattare visste detta, liksom också dagens litteraturvetare, menar Schön, men både då och nu odlas myten om den könsneutrala litteraturen som är till för att läsas av alla. Att tala om "kvinnoromaner" till skillnad från "romaner i allmänhet" blir särskilt problematiskt eftersom det *ur receptionssynpunkt* knappast finns några andra enligt Schön. Uppsatsen anlägger många spännande perspektiv på kvinnors men också på mäns läsning. Inte bara ifråga om genusrelaterade läsbeteenden utan också när det gäller kampen mot "läsdriften" finns tydliga beröringspunkter med vår egen tid, även om det nu handlar mer om en ohämmad mediekonsumtion och dess effekter på människors verklighetsuppfattning. Det är intressant att notera att "läsdriftskritiken" främst riktade in sig på de unga kvinnorna, medan attityden till borgarhustrurnas läsning tycks ha varit tolerantare. Schön går ända därhän att han vill tolka läsdriftskritiken som ett sätt att se på

"läsdrift" som en form av kvinnlig självtillfredsställelse. Läsdriftskritiken är inte bara en pendang till onanivaringar riktade till manliga ungdomar. Tvärtom, menar Schön, "bildar de båda ett komplex, är nästan identiska" och de citat han redovisar är onekligen belysande.

Man kan hålla med Margareta Björkman om att bokhistoria framförallt är en historia om kommunikation. Ofta är det fråga om förmedling av ett viktigt innehåll. Uttrycket "skapande förräderi" skapades ursprungligen av litteratursociologen Robert Escarpit, som ville se det som en nyckel till det litterära skapandet, vilket bl.a. berörs i en uppsats av Johan Svedjedal om Almqvists *Det går an*. En central tanke är att genom "skapande förräderi" vidgas texters tillgänglighet, så att de bättre kan förstås och på så sätt kan leva vidare. Ett typfall är ju översättningen, där förmågan till "skapande förräderi" mot texten är en förutsättning för att översättningen alls skall kunna bli till. Även om Stina Hansson inte använder termen i sin uppsats om 1600-talets tryckta översättningslitteratur, belyser hennes text översättningens uppgift att vidga tillgängligheten. Hon anser visserligen att 1600-talets översättare i stor utsträckning var moraliskt-didaktiskt inriktade och att översättningarna då främst representerade ett slags lågstadium av det lärda systemet. Ändå bidrog översättningarna till en begynnande frigörelse. Det lärda systemets allenarådande över litteraturen började lösas upp och därmed blev den tillgänglig för större grupper, en utveckling som tog verklig fart hundra år senare. Svedjedal vill i uppsatsen om Almqvists *Det går an* snarast se ett skolexempel på skapande förräderi mot den ursprungliga texten. Han pekar särskilt på den MLF-edition från 1938 som sedan legat till grund för drygt en fjärdedel av alla impressioner efter Almqvists livstid och som också lästes av svenska gymnasier under mer än ett kvarts sekel. I MLF-editionen är texten onekligen förvandlad. Som Svedjedal visar är textmängden nedskuren till 40 %, vilket innebär väsentliga förändringar. Ändå menar han att förändringarna är det pris som ofta måste betalas för att få vistas på marknaden eller för att en bok skall överleva. I själva verket, menar Svedjedal, hade det arbetet påbörjats av Almqvist själv under perioden från 1838 ("den ursprungliga författarintentionen") till 1850 ("författarens slutliga version" som också blivit styrande vid utgivning därefter). Ett skapande förräderi av annan art antyds av Lars Furuland i Fridegårdsuppsatsen, när han beträffande Fridegårdskoduktion av historiska romaner menar att författaren "allra mest försiktigt och sparsamt" bland alla svenska författare av historiska romaner sökte sig till de tryckta källorna och mer litade till andra sätt att rädda händelserna åt eftervärlden. Slutligen kan ett mer trivialt exempel åtminstone på "skapande bedrägeri" anföras, något som faktiskt vidgade tillträdet till en viss sorts litteratur och delvis räddade den åt eftervärlden. Tomas Anfält visar

nämigen i en uppsats om förbjudna böcker på 1700-talet hur förfalskade fakturor och boklådor med de tillåtna böckerna överst och de förbjudna dolda inunder var olika sätt att kringgå lagen och föra in förbjudna böcker i Sverige.

En antologi av den här typen kan förstås aldrig vara heltäckande. Björkman nämner bokillustrationer och bokband som exempel på specialområden som saknas. Ändå tycker jag att det är anmärkningsvärt att boken i skola och övrig utbildning nästan saknas helt, eftersom Björkman ändå hävdar att bokhistorien är ”intressant först i interaktion med större kulturella och samhällsliga system” och – i anslutning till Robert Darntons essä ”Vad är bokhistoria?” – att ”boken måste integreras i en social och kulturell historieskrivning”. Allt kan självfallet inte bli belyst i själva antologitexterna och bristerna kompenseras av den fylliga litteraturlistan som oftast lever upp till de ambitioner redaktören uttrycker i inledningen. Här finns adelns, borgarnas, böndernas och proletärernas läsning, kvinnors och mäns läsning, pressen och populärlitteraturen, läsning i familjen, i nykterhetsrörelsen och på arbetsplatsen men knappast i skolan. Stina Hansson och Lars Furuland snuddar visserligen i några meningar vid ämnet i sina uppsatser och Johan Svedjedal uppmärksammar en betydelsefull skoledition. Men nog hade det varit skäl att åtminstone i en litteraturlista för vidare läsning beröra *Läsebok för folkskolan*, bl.a. behandlad av Lars Furuland i uppsatsen ”’Lyss till den granens susning’. En läsebok som folkuppfostrare” eller projektet ”Nya läseboken” med författarläseböcker som *Nils Holgerssons underbara resa*, *Svenskarna och deras hövdingar*, *Sörgården*, och *Från pol till pol*, som bl.a. behandlats av Bo Ollén. Även läroverkets texter är betydelsefulla i ett brett kulturhistoriskt sammanhang och har utforskats i såväl Linköping som Lund och Uppsala. I en bok med den betecknande titeln *Den skjutne litteraturen. En bok om läreböcker* (1989) menar norrmannen Egil Børre Johnsen att det rör sig om ”landets kanske mest leste litteratur”. En bok som gärna kunde ha nämnts i litteraturlistan är även Staffan Björcks *Svenska språkets skönheter. Om den lyriska antologin i Sverige – dess historia och former* (1984) som dessutom innehåller en katalog över titelbeståndet 1737–1983, utarbetad av bibliotekarien Sylvia Törnkvist. Björck säger sig ”av självbevaringsdrift” avstå från skolantologier från 1900-talet men beviljar sig betecknande nog ett undantag när han ägnar det dramatiska spelet mellan förläggare, redaktör och andra aktörer kring utgivningen av *Lyrisk från vår egen tid* (1945) ett eget kapitel. Under rubriken ”Läsning och läsare” tycker jag slutligen att det finns mindre skäl att dröja vid Gunnar Hanssons *Dikten och läsaren*, även om den trycktes om 1970. Det kunde vara större anledning att nämna Cai Svensson, som inte minst teoretiskt vidareutvecklat Hanssons experimentella forskningsmodell eller Lars

Göran Malmgren som i hög grad bidragit till att introducera amerikansk reader-response criticism i Sverige, modeller och teorier som Gunnar Hansson också tagit intryck av och närmast sig i sina senare verk, vilka nämns i litteraturlistan.

Ett tema som fått stort utrymme och som de flesta skribenterna åtminstone snuddar vid är den nya mediasituationen och bokens plats och möjligheter i framtiden. Roger Chartiers ”Läsare i det långa perspektivet – från codex till bildskärm” är ett viktigt bidrag, där författaren tar hjälp av historien för att förstå arten av den förändring vi står inför eller är mitt inne i. Han ser t.ex. övergången från *volumen*, bokrullen, till *codex*, boken som en mer avgörande förändring än boktryckarkonstens tillkomst. Boken gav frihet att bläddra i texten liksom den ena handen gavs frihet att skriva. Bokrullen hade läst båda händerna vid läsning och dessutom tvingat läsaren att läsa från början till slut. Den tryckta boken blev däremot i början mest en variant av handskriften med i huvudsak samma utseende, typografi och struktur. Man brukar vidare ta för givet att både läsarten och läsarten förändrades radikalt under århundradena efter boktryckarkonstens genombrott, t.ex. att det blev en övergång från högläsning till tyst läsning och från intensiv läsning till extensiv läsning. Chartier menar att så enkelt är det inte. Snarare är det typiskt både nu och då att tidigare beteenden lever kvar parallellt med nya. Övergången från codex till skärm, då den högst materiella boken ersätts med immateriella elektroniska texter, innebär dock, menar Chartier, att läsaren nu blir medförfattare, vilket kommer att ha stor betydelse för såväl principen om upphovsrätt som hela författarbegreppet.

Biblioteket i Alexandria har länge fått symbolisera drömmen om ”det totala biblioteket”. Chartier menar att för första gången tycks det totala biblioteket nu kunna bli verklighet, då ett textmässigt kulturarv blir tillgängligt överallt tack vare sin elektroniska form, t.ex. i projektet Bibliothèque de France. Men Chartier påpekar också att det inte bara handlar om att en given text överförs till en läsare med hjälp av ny teknik. Läsaren kan nu ofta avgöra hur texten ska se ut och kan manipulera den. Förståelsen av texten påverkas förstås av kontexten. En text betyder något annat i det stora elektroniska bruset än när den är inordnad i ett visst sammanhang, t.ex. i ett temanummer av en tidskrift.

Temat återkommer hos Martha Woodmansee och Elizabeth Eisenstein som båda är överens med Chartier om att något avgörande håller på att ske, något som ofta innebär påtagliga vinster och ökad frihet men som också innebär förluster eller åtminstone risker. Det gäller lagstiftningen kring upphovsrätten men också den sedan romantiken dominerande föreställningen om författaren som ett unikt skapande geni. Med exemplet Samuel Johnson ifrågasätter Woodmansee detta författarbe-

grepp och återknyter bl.a. till medeltida föreställningar om författaren som en sorts hantverkare, mer eller mindre jämställd t.ex. med en skrivare eller med en ”kompilator” som också är medlem av ett kollektiv. Woodmansee menar att vi nu ser en återgång till de kollektiva attityder till skrivande som gällde före romantiken. Samtidigt hävdar hon att dagens skrivundervisning fortfarande är ensidigt inriktad på ”det skapande geniet”. Här är jag tveksam. Modern skrivundervisning både i USA och Sverige har under senare år i hög grad utvecklats i kollektiv riktning med betydande inslag av responsarbete i grupp. Den som skriver i en sådan grupp skapar sin text i nära samarbete med andra. Man kan ju också hävda att detta inte är helt nytt. Så har god seminarieverksamhet vid universiteten alltid gått till; man ventilerar texter skrivna av gruppens medlemmar och kvaliteteten förbättras i en kollektiv process. Woodmansee visar att Samuel Johnson är motsägelsefull i detta avseende. Samtidigt som Johnson hela livet bedrev en hård kampanj mot Mcpherson med anledning av Ossiansångerna, ingick han med *Lives of the Poets* i ett i högsta grad kollektivt projekt och arbetade dessutom med förtjusning – som den ”ärkeförfattare” han var – som spökskrivare och lät andra få äran eller nyttan av brev, predikningar och föreläsningar som han själv skrivit. Woodmansee menar att textkritiker som i sin forskning är fixerade vid frågan om vad som är Johnsons ”egen text” egentligen ställer fel fråga, eftersom den förutsätter att det hos Johnson fanns en *upphovsrättssträvan* som han uppenbarligen saknade. Till en sådan brist på upphovsrättssträvan anknäver en ofta påtalad brist på upphovsrättskänsla i den elektroniska textvärlden tydligt, menar Woodmansee.

Mest uttömmande om böckernas plats i den elektroniska reproduktionens tidsålder är dock den amerikanske lingvisterna Geoffrey Nunberg i en perspektivrik och nyanserad uppsats. Nunberg tar upp tankarna hos dem som hävdar att pappersboken kommer att vara onödig redan i början av 2000-talet. Han menar att redan uttrycket ”böckernas död” måste vara oemotståndligt för varje skribent som vill få namn om sig som visionär. Samtidigt påminner han om visionerna om ”det papperslösa kontoret” för drygt femton år sedan, visioner som helt klart kommit på skam. Inte heller har löftena om besparingar med hjälp av ”kontorets automation” egentligen infriats.

Nunberg framhåller dock att den tryckta texten inte är helig i alla sammanhang. Vem sörjer t.ex. över att elektroniken tar hand om detaljerade tekniska beskrivningar och därmed gör dem mer lätthanterliga, särskilt om vi får reda på att de samlade tryckalstren som åtföljer leveransen av en enda Boeing 747 väger 350 ton, endast något mindre än planet självt? Och vem har något emot att diskussioner i vetenskapssamhället, kollegiala samtal forskare emellan förbilligas och effektiviseras genom

elektronisk överföring av texter som kopieras vid behov och överförs utan mellanhänder? Och det är onekligen en vinst om en elektronisk tidskrift kan ta in både långa och smala artiklar bara de är kompetenta, att ”för få läsare” inte är ett argument mot publicering i den elektroniska världen.

Men det finns också risker, framhåller Nunberg. Fördelarna med möjligheten att ur den stora textmassan göra egna textval med hjälp av individuellt valda sökord upphävs av riskerna för den fackdiodi som kan bli följden. Drar man i sina sökordspreferenser upp alltför snäva ramar, får man aldrig chansen att läsa något man inte på förhand vet att man är eller kan bli intresserad av. Kanske är det just därför att elektroniken är så smidig, lättillgänglig och flytande som den får svårt att ersätta boken. I likhet med Chartier framhåller Nunberg att förståelsen i hög grad påverkas av kontexten. Det avgörande blir då enligt Nunberg inte tekniken i sig utan de diskursiva institutioner som omger litteraturen och som trots allt påtvingar också den elektroniska litteraturen en offentlig ordning.

Nunberg menar att även om vissa texter blir mer kollektiva och kan ändras utan att bryta mot någon författarrätt gäller detta främst texter med låg status medan sådant som vetenskapliga avhandlingar, essäer och skönlitteratur, exempel på texter avsedda för uthållig, seriös läsning, även i fortsättningen behåller sin höga status. Ibland kanske den tryckta texten också främst får en ”konsekreringsfunktion”, en slutlig bekräftelse på något alla invigda redan känner till.

Det har ofta hävdats att den elektroniska texten medför att ett nytt textbegrepp uppstår med en text som arbetats fram kollektivt. Det är nog ändå troligt, som Nunberg också tycks mena, att författarrätten kommer att fortsätta att spela en roll, inte bara som kommersiell utan framförallt som intellektuell äganderätt, i alla fall när det gäller högstatustexterna. Det finns gränser för ”de kollektiva processerna”. En text som alla kan ändra i efter behag blir i längden ointressant för en författare att skriva. Så långt har heller aldrig den kollektiva processen gått i responsamtal i skrivgrupper eller vid seminarier. För högstatustexterna gäller alltså att författaren gärna tar emot förslag men gör vad han vill med dem, eftersom han alltså *äger* texten.

Till sist kan man fråga sig om de nya elektroniska texterna är ersättningar inte i första hand för tryckta texter av olika slag utan oftare ersätter muntliga ”texter”. När en person chattar, besöker hemsidor och vandrar runt i den elektroniska världen gör han det kanske inte i första hand i stället för att läsa tryckta texter utan i stället för att prata i telefon, samtala på kaféer eller i stället för att besöka en kollegas arbetsrum. Elektroniken hjälper oss ännu så länge framförallt med improviserade, korta, snabba meddelanden, vänner och kolleger emellan.

Utan att förneka den snabba utvecklingen och de ovetydiga vinster vi med elektronikens hjälp uppnår på textförmedlingens och kommunikationens område, bidrager texterna i denna antologi med fördjupning och reflektion mitt i mediebruset. På ett elegant sätt ramas boken in av två klassiska texter, den inledande "Vad är bokhistoria?" av Robert Darnton och Sir Walter Greys avslutande "Vad är bibliografi?". Med sin spännvidd, fylighet och variation visar boken eftertryckligt att ämnet bokhistoria med Björkmans egna ord "har nått myndig ålder". Hon har ställt samman en läsvärd bok. Kursläsande studenter i första hand men även andra bok- och biblioteksintresserade är bara att gratulera.

Lars Brink

Margaretha Fahlgren, *Spegling i en skärva. Kring Marika Stiernstedts författarliv*. Carlssons. Stockholm 1998.

"Här sitta vi bredvid varandra som en röd klänning bredvid en frackkostym och växla ord!" utbrister den uttråkade äkta mannen i titelnovellen till Marika Stiernstedts *Den halte Eros*, publicerad 1906 medan författarinnan ännu bar första maken Carl Cederströms efternamn. Repliken ger en aning om den analytiska skärpa som stundtals kunde glimra fram i Stiernstedts litterära personporträtt. Bilden av klädedräkternas ihåliga skal, ordens och gesternas tomhet fångar med ett enda penndrag den klaustrofobiska ytfixering som i novellen utmärker både könsrelationerna och den bornerade överklassens livsstil. I Marika Stiernstedts voluminösa produktion kan man sedan se hur detta motiv ständigt återkommer. Ofta handlar det, som här, om den romantiska kärleksdrömmens krasch i äktenskapets vardag eller om den emanciperade yrkeskvinnans desillusionerade erotiska längtan. För ett ögonblick står glappet mellan yta och djup, dissonansen mellan röst och ord, i fokus och de olika karaktärernas kroppsspråk och uttryck skärskådas in i minsta detalj. Munnar, ögon, näsor och händer visualiseras med en närbildsteknik som emellanåt ter sig förbluffande modern för att komma från en författare före tv-åldern. Mest intresseväckande är dock den intuitiva lyhördhet för dissonansens stämföring i dialogen mellan könen som dessa textpassager vittnar om. I det avseendet skulle man kunna påstå att Marika Stiernstedt föregriper ett "queer"-perspektiv, långt innan ordet var uppfunnet.

Laktagelsen ska emellertid inte drivas för långt. De djärva greppen som pekar framåt finns onekligen där, men är samtidigt inbäddade i en solid realism som i lika hög grad förankrar hennes prosa vid sin tillkomstid. Född 1875 stod Marika Stiernstedt bokstavligen med ett ben i vardera seklet, i korsdraget mellan två tidsatmosfärer. Legeringen av modernt och traditionellt går igen

både i hennes författarskap och i hennes levnadsbana och skapar en spännvidd men också ett spänningsförhållande mellan olika positioner och stilar. Hon var aristokraten med födsloprivilegier och samtidigt en typisk representant för den emanciperade Nya Kvinnan, självförsörjande och framgångsrik i sin karriär som yrkesförfattare. Med åren blev hon därtill i ideologiskt avseende alltmer profilerat vänsterradikal, i skarp kontrast till det överklassliv som hon i social bemärkelse aldrig övergav. Kanske rymmer denna åtminstone skenbara motsägelsefullhet en tänkbar förklaring till den märkligt undanskymda position som Marika Stiernstedt tilldelats i vår litteraturhistoria – trots (eller tack vare?) sina enastående publika framgångar under sex decennier som verksam publicist och författare?

Spänningsförhållandet mellan friherrinnan och författarinnan liksom mellan popularitet och litterär status är ett par av utgångspunkterna för Margaretha Fahlgrens bok *Spegling i en skärva. Kring Marika Stiernstedts författarliv*. Efter Ulf Wittrocks pionjärbete från 1959 är detta den första övergripande Stiernstedt-studien som publiceras. I likhet med sin föregångare har Fahlgren valt att röra sig inom biografins genererar, även om dessa, som hon själv framhåller, väsentligt har förskjutits under de fyrtio år som förflutit. På andra sidan poststrukturalismen är den traditionella life&letter-biografien möjligen överspelad, men under 90-talet har man kunnat iakta ett kraftigt uppsving för en ny genrevariant där ett vidgat textbegrepp tillåter en mer problematiserande hållning till det biografiska stoffet. Jaget situeras till och blir en del av texten, en "life-text" som utgör en "plats" eller en slags diskursiv knutpunkt i ett nätverk av texter som inbegriper både författarens egna verk och de verk som skrivits om verken och författaren, biografikerns eget inkluderat.

Två med Fahlgrens bok besläktade exempel på denna typ av "ny-biografi" är Toril Mois *Simone de Beauvoir. The Making of an Intellectual Woman* (1994) och Birgitta Holms förra året utkomna *Sara – i liv och text*. Gemensamt för dem alla är att de utgår från en övergripande genusvetenskaplig förståelseram som flätas samman med litteratur- och kultursociologisk metod och mer eller mindre tydliga inslag av psykoanalytisk subjektsteori. Inflytandet från Pierre Bourdieus studier av olika litterära och intellektuella fält är särskilt tydligt hos Moi, men underförstått även hos Fahlgren eftersom hennes bok ingår i det stora Uppsala-projektet med rubriken "Kvinnorna på det litterära fältet. Kön värderingar och makt från det moderna genombrottet till postmodernismen" ur vilket Anna Williams och Staffan Bergsten tidigare har presenterat delstudier. Metodiskt har Fahlgren också inspirerats av diskussioner kring alternativa skrivsätt i feministiska författarbiografier. Ur ett sådant perspektiv blir det särskilt angeläget att synliggöra och problematisera